

ПЕДАГОГІКА

УДК 316.74:378

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

К.О. Галацин, А.М. Фещук

Національний технічний університет України «КПІ»

У статті розкривається сутність поняття комунікативної культури особистості майбутнього інженера; аналізуються педагогічні умови формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі позааудиторної роботи; описуються компоненти позааудиторної роботи з формування комунікативної культури майбутнього інженера такі, як позааудиторна навчально-дослідницька та науково-дослідна робота студентів, виховна позааудиторна робота творчого характеру і практична підготовка студентів у процесі виробничих практик; розглядається позааудиторна робота в технічному вищому навчальному закладі, як один з важливих факторів формування комунікативної культури майбутнього інженера; описуються умови навчально-виховного середовища, які впливають на розвиток студентської молоді; розкриваються засоби підвищення якості підготовки та виховання майбутніх фахівців.

Ключові слова: педагогічні умови, комунікативна культура, формування комунікативної культури, вищий технічний навчальний заклад, позааудиторна робота.

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи, гостро перед вищою школою постає завдання переосмислити свою роль у підготовці фахівців нового покоління. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є креативна освіта, яка передбачає творчість суб'єктів через їх безпосередню участь в активних дослідженнях з метою отримання нових знань. Про це йдеться в декларації Всесвітньої конференції з вищої освіти ЮНЕСКО «Вища освіта в XXI столітті: бачення і дії», яка розглядає креативність як інноваційний навчальний підхід. З огляду на це, зростає відповідальність вищої школи за виховання творчої особистості майбутнього фахівця, здатного бути висококваліфікованим, конкурентоспроможним, діяльним, активним у соціальному та професійному житті. Саме це і вимагає створення такої педагогічної системи, яка б органічно поєднувала якісну професійну підготовку майбутнього інженера у свідомо і самостійно обраній ним галузевій сфері техніки з глибокою його психолого-педагогічною і комунікативною підготовкою. Вона повинна забезпечувати йому можливість професійно організовувати взаємодію з різними групами людей з метою ефективної спільної діяльності для досягнення визначених виробничих і суспільно значущих цілей.

Очевидним стає те, що комунікативна культура інженерів є соціальним феноменом у широкому розумінні. У комунікативному процесі, як процесі обміну думками, визначаються статуси речей і суб'єктів комунікації. Відповідно, виникають вимоги до комунікативної культури студентів вищих

технічних навчальних закладів, як вагомої передумови їх професійної компетентності. Власне сформована комунікативна культура майбутнього інженера робить реальними надалі професійний ріст і самореалізацію фахівця, професійна діяльність якого також вимагає взаємодії у сфері «людина-техніка». Майбутні інженери мають бути готові до різнобічних ділових контактів, які ґрунтуються на принципах взаємоповаги, підтримки, справедливості та об'єктивності.

З огляду на це, важливим завданням вищої професійної освіти є обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури у майбутніх інженерів з метою забезпечення успішності виконання ними професійних обов'язків і своєчасного вирішення різних поточних завдань.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для твердження, що комунікативна культура є сутнісною характеристикою фахівця, одним з показників рівня професійної підготовки і невід'ємною складовою частиною професійно-педагогічної культури та культури особистості зокрема, а також ступенем засвоєння комунікативного досвіду у вигляді знань, умінь, навичок; дієвим рівнем сформованості комунікативності як відносно стійкої властивості особистості, що сприяє успішному креативному розумінню, засвоєнню, використанню й передачі інформації. Так, наприклад, І. Тимченко комунікативну культуру майбутнього фахівця визначає як систему поглядів і дій, які служать індивіду моделлю орієнтації для задоволення потреб самореалізації та способом досягнення цілей під час спілкування з іншими людьми [9, с.15]. У свою чергу, О. Гаврилюк комунікативну культуру розглядає як складне динамічне особистісне утворення, що відображає соціально обумовлений рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, що забезпечують задоволення потреб самореалізації і спосіб досягнення цілей у спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію людей у різних сферах життєдіяльності [4, с. 44]. Як сукупність спеціальних комунікативних якостей особистості, здібностей, знань, умінь, навичок, завдяки яким індивід попереджає виникнення психологічних труднощів, прогнозує результативність міжособистісної та професійної взаємодії визначає комунікативну культуру А.Білоножко. Автор зазначає, що комунікативна культура особистості є проявом особистісної рефлексії, інтеріоризованим досвідом загальнолюдської культури, що і обумовлює індивідуальну своєрідність особистості. Комунікативна культура є стимулом до самореалізації, адже опосередковує ставлення до життя, тобто, – це усвідомлений пошук себе, бажання і потреба у самовдосконаленні, ціннісне ставлення до свого життя і спільноти [3, с. 14].

Метою статті є аналіз педагогічних умов формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі позааудиторної роботи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз педагогічної, психологічної та філософської наукової літератури свідчить про те, що проблема сутнісного і змістовного аналізу поняття педагогічних умов розглядається науковцями з

різних аспектів. Так, дослідження педагогічних умов як теоретичної основи складають наукові положення сучасної педагогічної науки про: професійну підготовку майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах (А. Алексюк), зокрема, професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах (С. Доценко, О. Карпенко, Д. Пашенко), застосування інформаційних технологій у навчальному процесі вищих навчальних закладів (Р. Гуревич, М. Козяр, В. Монахов, В. Стрельніков, Н. Тверезовська), моніторинг організації навчально-виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах (А. Денисенко).

У тлумачному словнику умова визначається як «необхідна обставина, що робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [10, с. 632]. До умов зазвичай відносять зовнішні і (або) внутрішні обставини, те, від чого що-небудь, залежить. У філософському розумінні умови визначають зовнішні обставини, що детермінують виникнення певного явища, результату цілеспрямованої діяльності [11, с. 289].

Отже, без наявності таких обставин бажане явище виникнути не може. Оскільки ми розкриваємо зміст поняття «педагогічні умови», то логічним буде твердження, що мова йде про обставини, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі; про те зовнішнє навчально-виховне середовище, в якому відбувається пізнавальна, навчальна, науково-дослідна та виховна діяльність студентів, спрямована на формування у них насамперед професійних знань, умінь і навичок, розвиток їх комунікативної культури, професійної компетентності і т.д.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що педагогічними умовами прийнято вважати зовнішні обставини, що забезпечують функціонування і розвиток процесу, що вимагає певного впорядкування, організації. Організація розуміється як процес досягнення визначеності у зовнішніх і внутрішніх відносинах систем, необхідної для забезпечення стійкості систем у мінливому середовищі [7, с. 12].

Отже, педагогічні умови ми визначаємо як особливості організації навчально-виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі, що детермінують результати виховання, освіти і розвитку особистості студента, які об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами встановлено, що професійна підготовка як інтегративна навчально-виховна діяльність припускає взаємодію двох сторін – суб'єкта та об'єкта, які знаходяться в певному навчально-виховному просторі вищого технічного навчального закладу. Однією зі складових цього «простору» і є педагогічні умови. Іншими словами, у процесі організації якоїсь конкретної діяльності для її ефективності необхідно виділяти певні умови (обставини, ситуації, об'єктивні можливості) реалізації даної сукупності процесів. Саме педагогічні умови забезпечують ефективність навчально-виховного процесу [8, с. 91].

У вітчизняній педагогіці виділено декілька рівнів педагогічних умов. Так, перший рівень педагогічних умов – це особистісні характеристики студентів,

які детермінують успішність протікання навчально-виховного процесу. Другий рівень педагогічних умов – безпосередні обставини реалізації процесу (навчання, виховання) – власне класичні педагогічні умови:

- змісту та організації діяльності студентів;
- міжособистісних стосунків, спілкування в групі;
- відносин педагогів зі студентами;
- адаптація студентів до нового освітнього середовища;
- взаємодії навчального закладу з навколишнім середовищем та ін. [8,

с. 92].

У ході дослідження нами встановлено, що саме другий рівень педагогічних умов є свого роду проекцією обставин навчально-виховного процесу на суб'єктивний світ вихованця. Іншими словами, в якості педагогічних умов може розглядатися суб'єктивне сприйняття студентом навчальної, дослідно-пошукової, суспільно-корисної, волонтерської діяльності, міжособистісних відносин, соціальних взаємодій та інших обставин навчально-виховного процесу. Визначальним стає підготовленість особистості студента до вирішення поставлених завдань, його внутрішня мотивація і система ціннісних орієнтацій.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми формування комунікативної культури студентів у вищому технічному навчальному закладі визначаємо як керований процес, який передбачає переорієнтацію позааудиторної виховної роботи з предметної на особистісно орієнтовану, що дає змогу розглядати навчальну інформацію як засіб розвитку професіоналізму майбутнього інженера і сприяє формуванню творчого стилю діяльності, стійкої потреби в активних діях, імпровізації і самостійного вирішення комунікативних завдань для придбання та збагачення власного комунікативного досвіду. А це в свою чергу вимагає створення відповідного навчально-виховного середовища, у якому б студенти почували себе комфортно, тобто активно і творчо соціалізувались в ньому [5, с. 37].

До умов освітньо-виховного середовища, які впливають на розвиток студентської молоді, К.Тілман відносить, наприклад, такі, що:

- забезпечують індивідуалізацію особистості на рівні соціальних потреб;
- забезпечують життєдіяльність особистості у відповідності з життєво-побутовими потребами;
- допомагають студентській молоді орієнтуватися в соціально-педагогічних, психологічних питаннях, оволодіти досвідом старших поколінь, зрозуміти своє покликання, визначити місце в суспільстві, задовольнити свої потреби та інтереси, використовувати їх на користь інших людей [12, с. 10].

Результатом взаємодії умов слід вважати позитивну динаміку – зміну рівнів сформованості комунікативної культури у студентів – майбутніх інженерів. При цьому комплекс педагогічних умов має забезпечити розвиток комунікативної культури, а її внутрішня динаміка в процесі професійної підготовки призведе до зміни, що дасть змогу студентам переходити з одного рівня її сформованості до іншого.

Як ми вже відзначали, позааудиторна робота є важливим чинником формування комунікативної культури особистості студента, якщо у вищому технічному навчальному закладі створюються умови для максимального розвитку кожним студентом своїх потенційних можливостей і атмосфери творчості. Система позааудиторної роботи з формування комунікативної культури майбутнього інженера включає такі компоненти, як позааудиторну навчально-дослідницьку та науково-дослідну роботу студентів (НДР), позааудиторну виховну роботу творчого характеру та практичну підготовку студентів у процесі виробничих практик.

У ході дослідження встановлено, що навчально-дослідницька та науково-дослідна діяльність майбутніх інженерів є важливим засобом підвищення якості підготовки і виховання фахівців, здатних розробляти і творчо впроваджувати в практичній діяльності новітні технології. Важливою умовою підвищення ефективності науково-дослідної роботи є правильна її організація, що передбачає раціональне співвідношення між різними за змістом студентськими науковими роботами (теоретичними, пошуковими і методичними дослідженнями), різними організаційними формами діяльності (лабораторні, індивідуальні заняття, конференції). Підкреслюємо необхідність врахування методики поступового залучення студентів до науково-дослідної роботи: від простого до складного, від підготовки реферату до проведення самостійного дослідження. Головне, не варто забувати про вдосконалення професійної спрямованості самої науково-дослідної роботи студентів, залучення до якої є одним з найбільш ефективних шляхів вироблення у них уміння самостійної творчої діяльності, що власне стає необхідним і обов'язковим елементом навчання.

Таким чином, навчально-дослідницька та науково-дослідна робота студентів у вищому технічному навчальному закладі – це форми позааудиторної роботи, що сприяють підготовці майбутнього інженера до інноваційної діяльності, самостійної роботи, добровільної за вибором та внутрішньо мотивованої, і забезпечують успішну адаптацію випускника до реального інноваційного технічного процесу.

Експериментальні дослідження показують, що ефективність позааудиторної роботи у вищих технічних навчальних закладах залежить від реалізації:

1) компетентності та компетенцій куратора академічної групи у застосуванні психолого-педагогічної теорії і практики (підходи, методи, прийоми);

2) наступності виховної діяльності з урахуванням вікових і соціально-психологічних особливостей студента, а також професійної специфіки;

3) громадської думки, що віддзеркалює інтереси суспільства і держави.

Досягнення мети, виконання завдань і реалізація змісту формування комунікативної культури студентів повинні реалізовуватися за допомогою сукупності методів, засобів і форм, які є складовими різноманітних особистісно орієнтованих технологій діяльності викладача. Так, ефективним у формуванні

комунікативної культури майбутніх фахівців інженерної сфери виявилось впровадження в позааудиторну роботу як традиційних (бесіди, лекції, розповіді, пояснення, вправи), так і інтерактивних методів (дискусії в стилі телевізійного ток-шоу, дискусії у формі симпозіуму, сократівський діалог, дебати, моделювання конкретних ситуацій, метод можливих варіантів «Дерево рішень», «Мозкова атака», метод проектів, метод кейсів, тренінг та ін).

У ході дослідження нами встановлено, що процес формування комунікативної культури буде більш успішним, якщо забезпечити цілеспрямованість і систематичність проведення позааудиторної виховної роботи, орієнтованої на взаємодію, співпрацю та співтворчість; враховувати системний підхід і стратегії педагогічної комунікативної взаємодії при організації позааудиторної виховної роботи у студентських групах; застосовувати форми і методи позааудиторної роботи, які сприяють індивідуалізації навчально-виховного процесу; глибше знайомити студентів з основними складовими, критеріями і показниками комунікативної культури; у процесі позааудиторної роботи спиратися на комунікативний потенціал і комунікативні здібності кожного студента; проводити своєчасну діагностику рівня сформованості у студентів комунікативної культури.

Висновки. Для формування особистості високопрофесійного, гуманного, творчого фахівця сучасного виробництва недостатньо тільки оволодіння ним знаннями і вміннями певної спеціальності. Необхідно також сформувати у нього необхідні професійно важливі якості, які дали б змогу у майбутньому досягти високої професійної майстерності. Вирішенню зазначених завдань буде сприяти професійне виховання майбутнього фахівця, метою якого є високоморальна, професійно і комунікативно-компетентна особистість інженера і його готовність на високому рівні здійснювати комунікативну взаємодію.

У цьому контексті позааудиторну роботу у вищому технічному навчальному закладі ми розглядаємо як один із важливих чинників формування комунікативної культури майбутнього інженера і вибудовуємо її таким чином, щоб створювати умови для максимального розвитку кожним студентом своїх здібностей і можливостей. При організації процесу позааудиторної роботи важливо пам'ятати про умови його результативності, а саме: формування морального обличчя особистості відбувається на основі діяльності людини та її спілкування з оточуючими; співвіднесення зовнішніх впливів з індивідуальними особливостями особистості; знання джерел і рушійних сил її самовизначення.

Таким чином, провідними у формуванні комунікативної культури студентів-інженерів ми визначили такі педагогічні умови:

- 1) цілеспрямованість і систематичність проведення позааудиторної роботи, орієнтованої на діалогічну взаємодію і співробітництво у системі відносин «викладач-студент»; 2) оновлення (модифікація) змісту позааудиторної роботи у вищому технічному навчальному закладі на основі комунікативного потенціалу майбутніх інженерів, створення позитивної

емоційної насиченості і розширення сфери активного професійного спілкування студентів у навчально-виховному процесі; 3) реалізація інтерактивних форм і методів формування комунікативної культури студентів; 4) ефективне управління процесом формування комунікативної культури студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабочкин П.И. Проблемы становления специалистов в высшей школе / П.И. Бабочкин – М., 1997. – С. 13-27.

2. Бех І. Д. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості [Текст] / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 1. – С. 30-37.

3. Білоножко А.В. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / Білоножко А.В. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2008. – 21 с.

4. Гаврилюк А. А. Коммуникативный потенциал как основная составляющая культуры общения будущих учителей // Педагогика высшей и средней школы: Сб. науч. трудов / Гл. ред. д.п.н., профессор Буряк В.К. – Кривой Рог: КГПУ, 2004. – Вып. 7. – С. 41-46.

5. Галацин К.О. Особливості формування комунікативної культури майбутніх фахівців у позааудиторній роботі / К.О. Галацин // Věda a vznik – 2012/2013. Т. 21. Pedagogika : materiály IX Mezinárodní vědecká a prakt. konf., [Прага, 27.12. 2012 – 05.01.2013]. – Прага, 2012. – С. 35-44.

6. Гончаренко С. О качестве профессионального образования // Профессиональное становление личности: проблемы и перспективы: Материалы IV международной научно-практической конференции. – М. : Авест, 2007. – С. 50-54.

7. Кремень В. Г. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін / В. Г. Кремень // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно технічної еліти : зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. Тovaжнiянського, О.Г. Романовського. Вип. 27 (31) : в 3 ч. Ч. 1. – Х. : НТУ, 2010. – С. 10-13.

8. Тверезовская Н. Сущность и содержание понятия «педагогические условия» / Н.Тверезовская, Л. Филиппова // Новое пед. мнение. – 2009. – № 3. – С. 90-92.

9. Тимченко І.І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Тимченко І.І. ; Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2001. – 20 с.

10. Український радянський енциклопедичний словник (УРЕС) / [Видання підготовлено Головною редакцією УРЕ в Києві]. – 1987. – С. 632.

11. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М. : Изд-во политическая литература, 1987. – 326 с. – С. 289-290.

12. Klaus-Jurgen Tillman. Theorie socjalizacji. Wydawnictwo naukow PWN. – Warszawa, 2006. – 300 s. – С. 9-11.